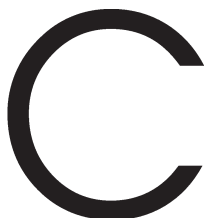

*EL MÓN DELS CENTRES D'ESTUDIS.
GENERALITATS I PARTICULARITATS
JOSEP SANTESMASES i OLLÉ*

elebrar el 75è aniversari en un centre d'estudis, com ho fa el Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, no és cosa de consuetud, més aviat és tot el contrari: n'és l'excepció. En aquests darrers anys les commemoracions més freqüents han estat els 25 o 30 anys i, en alguns casos molt comptats, els 50. Vol dir això que els centres d'estudis més antics com a molt es varen constituir durant la postguerra, tot i que l'eclosió important es va produir a partir de finals del franquisme. Roser Puig l'any 1991 afirmava a la *Revista de Girona*: «Més de la meitat dels centres existents avui s'han creat després del 1975.» L'exemple del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca és certament un cas singular. Contra el que podria semblar, l'època republicana no és cap referent en la creació d'entitats dedicades a la recerca històrica local. Josep Iglésies, geògraf, historiador, home de cultura i exemple de compromís cívic, l'any 1984 escrivia en un pròleg d'una monografia d'història local: «Abans de la darrera guerra civil, estàvem avesats al fet que, en la majoria dels casos, aquest estimul espiritual era subtilment encaminat cap a la poesia. Arreu florien poetes en llengua catalana i era molt menys habitual que es tendís cap a la investigació erudita, per bé que sempre la història local havia trobat conreadors entre nosaltres, molts d'ells, però, en llengua manllevada.» Ens pot semblar estrany que no tinguem, en aquest sentit, uns referents escampats pel territori ubicats entre el 1931 i el 1936 que haguessin servit com a model, com a experiència a recuperar per als centres d'estudis creats *a posteriori*. Segurament, com escrivia Josep Iglésies, la literatura va absorbir moltes dinàmiques culturals i l'impuls confrontat de la política va xuclar moltes energies, les quals, tant en temps de postguerra com en el de l'esclat de la transició, en part, van ser encaminades cap a aquesta conjunció de cultura i territori que configuren les essències dels centres d'estudis. Per tant,

l'exemple d'Olot és significatiu per ser un cas aïllat, si més no dels que ens han pervingut.

Els referents dels centres d'estudis actuals

Per paradoxal que pugui semblar, els referents reals més propers als centres actuals són entitats constituïdes en la postguerra. És en aquest període que trobem més centres que han pervingut, amb totes les reformes, les refundacions i les adequacions conceptuals que es vulguí. Són, alguns d'ells, els centres que continuen existint a finals del franquisme, d'on segurament se n'expandeix el model en l'esclat constitutiu de centres de la transició. Segurament és cert que els referents històrics dels centres d'estudis, dels creats en la postguerra i del mateix PEHOC, podrien ser l'excursionisme científic, els ateneus culturals, els centres de lectura, les societats arqueològiques. Entitats fundades al segle XIX o a principis del XX com ara la Reial Societat Arqueològica de Tarragona (1844), el Centre de Lectura de Reus (1859), la Societat Arqueològica Lul·liana de Palma (1880), el Centre Excursionista de Catalunya (1890), la Societat Arqueològica Ebusiana d'Eivissa (1903), l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, el Centre Excursionista de Lleida (1906), etc., per posar alguns exemples. Però també és cert que, en no haver-hi un model estès en el territori durant l'època republicana, tot el que succeeix i es construeix durant la postguerra serà el referent evolutiu a partir del qual s'aniran configurant els distints models territorials que actualment funcionen. De la més immediata postguerra fins a l'any 1960 podríem citar els següents centres: la Fundació Bosch i Cardellach de Sabadell (1942), el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (1943), l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus (1945), l'Associació d'Estudis Torellonencs (1945), el Museu Arxiu de Santa Maria, el Centre d'Estudis Locals de Mataró (1946), el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada (1947), el Centre d'Estudis de la Biblioteca Museu Balaguer (1951), el Patronat d'Estudis Osonencs (1952), el Centre d'Estudis de Granollers (1952), l'Associació d'Estudis Reusencs (1952), l'Institut d'Estudis Empordanesos (1956), els Amics de Besalú i el seu Comtat (1958), l'Institut d'Estudis Vallencs (1960) i el Centre d'Estudis del Baix Fluvià (1960).

El que seria interessant, convenient i necessari és saber com es van constituir els centres i instituts d'estudis o les entitats similars en la postguerra, en els anys quaranta, cinquanta i seixanta. Quines persones els varen promoure, quines procedències tenien, quin grau de col·laboració o d'enfrontament tenien amb el règim, quines activitats varen realitzar, quins estudis van promoure i editar. O, en el cas d'entitats ja constituïdes d'anterioritat, saber com i de quina manera van poder reprendre les activitats. Quin era l'ideari que les movia, quins eren

els límits que s'imposaven o sota els quals s'organitzaven. Ens ajudaria molt un treball de recerca territorial extens i acurat per saber com es va anar constituint un petit entramat de centres i d'entitats dedicats bàsicament a la història local. Com també ens ajudaria molt un estudi sobre les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos, sobretot de les celebrades durant l'època de la dictadura a partir de l'any 1950, per entendre l'inici i la configuració de la recerca històrica local en la postguerra, per valorar l'impuls decidit aportat en les celebracions de les Assemblees Intercomarcals, en la lenta recuperació o guany d'espais de cultura i catalanitat.

No ens hauríem d'oblidar dels organismes provincials creats per les diputacions, a imatge d'altres que sorgiren a Espanya, com ara l'Institut d'Estudis Ilerdencs, creat per la Diputació de Lleida (1942); l'Institut d'Estudis Gironins, creat per la Diputació de Girona (1946); la Institució Alfons el Magnànim, creada per la Diputació de València (1948); l'Instituto de Estudios Alicantinos, creat per la Diputació d'Alacant (1951); l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, creat per la Diputació de Tarragona (1951), i l'Institut d'Estudis Baleàrics, creat per la Diputació Provincial de les Balears (1971). Tampoc no hauríem d'oblidar l'oficialitat mantinguda per aquests organismes provincials durant el franquisme, que permeté la publicació de treballs d'història local, exceptuant, és clar, temàtiques i períodes concrets. L'evolució d'aquests organismes ha estat distinta, des de la reconversió molt positiva d'alguns d'ells fins a la desaparició d'altres.

L'eclosió de centres d'estudis de la transició

L'altra pregunta que caldria formular és davant de quin mirall es van constituir els centres d'estudis a partir dels anys setanta. Les propostes que van posar en el farcell dels propòsits, d'on les van treure? Quina part del programa dels nous centres es dissenyava a partir de les realitats existents en altres indrets, construïdes en la dictadura? Segurament el model genèric que s'anà configurant en les riques diversitats territorials, cap als anys setanta, principis dels vuitanta, era una suma de coses heretades. L'herència del segle XIX de l'excursionisme científic, en l'avidesa de conèixer el territori, en l'interès pel passat llunyà —«gloriós»—, en la descoberta i protecció dels grans monuments, en les prestacions a l'entorn de la lectura en àmplies biblioteques, en les publicacions científicoculturals històriques, en l'activitat sociocultural, en propostes de conferències i exposicions, etc., es va fusionar amb l'herència d'una lenta recuperació de la immediata postguerra basada en un no perdre-ho tot o en conservar el possible dins d'un ordre nou rigorós que calia témer i esquivar cercant esclatxes de permissivitat. I a aquests pòsits s'hi devia afegir el desvetllar emocionat d'una catalanitat amagada en

el comarcalisme que s'havia impulsat des de les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos. També s'hi sumaria aquell impuls cultural de finals del franquisme i finalment l'esclat d'il·lusions –ingènues i utòpiques sovint– de la transició. El model que es va configurar és el que ha anat fent via interrompudament des d'aleshores, evolucionant, com tot evoluciona en la vida, a partir de les experiències, dels exemples que s'adapten, dels canvis de la societat, dels reconeixements públics, de les noves incorporacions, etc.

A la primera meitat dels anys vuitanta hi havia ja una percepció, fins i tot institucional, en el sentit que amb la creació de molts centres d'estudis alguna cosa havia passat al territori. L'any 1987 el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va editar la *Guia dels centres d'estudis de Catalunya*, en la qual es relacionaven 63 centres d'estudis, entre ells, el PEHOC. En la introducció s'afirmava: «La idea d'aquesta publicació va sorgir arran d'una reunió convocada per l'aleshores conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, senyor Max Cahner, el dia 10 de març de 1981, a la qual assistiren una trentena de representants d'aquest tipus d'institucions, de les quals hom tenia coneixement de la seva existència i activitats, amb la intenció d'iniciar un diàleg que permetés donar el suport institucional adient a les seves tasques.»¹

En el següent quadre podrem observar els períodes fundacionals dels centres d'estudis que recollia la guia i constatar el que havíem esmentat abans: que a desembre de 1986 més de la meitat dels centres d'estudis s'havien creat a partir de la mort de Franco. En el paràgraf extret de la guia s'hi reflecteix la novetat de l'existència dels centres d'estudis i també la voluntat d'ajudar al moviment que s'havia creat o, millor dit, revitalitzat amb una gran empenta. Vegem ara, doncs, la proporció de centres creats en distints períodes.

<i>Període</i>	<i>Nombre de centres</i>	<i>Percentatge</i>
Segle XIX	1	1,5 %
Primer terç del segle XX	3	4,8 %
Anys 40	8	12,7 %
Anys 50	7	11,1 %
Anys 60	4	6,3 %
Primera meitat anys 70	2	3,2 %
Segona meitat anys 70	16	25,4 %
Anys 80 ²	22	34,9 %

Als anys vuitanta, concretament els anys 1983 i 1985, es van realitzar dues trobades de centres d'estudis, a l'Espluga de Francolí i a Valls, senyal evident que hi havia la necessitat de plantejar problemes i objectius comuns. Tanmateix, d'aquestes trobades no en va sorgir cap plantejament concret d'actuació

col·lectiva. Encara es va trigar uns anys a endegar una proposta de coordinació conjunta entre els centres d'estudis.

La constitució de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Els primers passos

L'abril de 1991 es convocava a Lleida el Primer Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Els convocants eren: la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació³, l'Institut de Cultura "Juan Gil-Albert" d'Alacant, l'Institut d'Estudis Baleàrics, l'Institut d'Estudis Eivissencs, l'Institut d'Estudis Gironins, l'Institut d'Estudis Vallencs, l'Institut Menorquí d'Estudis, el Centre d'Estudis Socials d'Osona, la Societat Arqueològica Lul·liana i l'Institut de Recerca "Jaume Vicens i Vives" de la Universitat Pompeu Fabra. Molts d'aquests centres eren membres de la Confederación Española de Centros de Estudios Locales (CECEL) i fou a partir de les relacions establertes en les trobades d'aquest organisme estatal que es va parlar i es va proposar la convocatòria d'un congrés en el marc territorial de l'àmbit lingüístic català. Al congrés no s'hi va anar esperant a veure què passaria, sinó que en una ponència presentada per Joaquim Albareda (Centre d'Estudis Socials d'Osona) i Antoni Gavaldà (Institut d'Estudis Vallencs) es plantejava ja la creació d'una associació de centres d'estudis. El congrés es va concloure amb la creació d'una comissió gestora⁴ que va agilitzar els tràmits per constituir definitivament la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC), el dia 6 de juny de 1992, a la ciutat de Vic. Els centres fundadors foren els següents: l'Àmbit de Recerques del Berguedà, el Centre d'Història Local de la Diputació de València, el Centre d'Estudis d'Ulldecona, el Centre d'Estudis del Bages, el Centre d'Estudis Seniençs, el Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, el Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar, el Centre d'Estudis de l'Hospitalet, el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, l'Institut Menorquí d'Estudis, el Contrapunt (Centre d'Estudis i Debat) de la Garriga, el Centre d'Estudis Ignasi Iglèsies, l'Institut d'Estudis Baleàrics, l'Institut d'Estudis Eivissencs, l'Associació Cultural de Normalització Lingüística dels Ports de Morella, el Patronat d'Estudis Osonencs, el Centre d'Estudis Selvatans, l'Institut d'Estudis Vallencs, el Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, el Grup de Recerca Folklòrica d'Osona, els Amics de Besalú i el seu Comtat, l'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, el Centre d'Estudis Socials d'Osona, l'Institut d'Estudis Ilerdencs i la Societat Arqueològica Lul·liana. Aquests centres devien ser els vint-i-tres que van ser presents a l'acte constitutiu de la CCEPC, més tres adhesions rebudes amb anterioritat, segons relaciona una acta de la sessió constitutiva signada per Santi Ponce com a secretari provisional. Però en la documentació enviada des de Lleida el dia 8 de juliol signada per Francesc

Romero, membre de la comissió gestora, en l'acta s'ampliava el nombre de centres d'estudis que s'afegien als vint-i-sis inicials, fins a arribar als trenta-nou centres. Segurament foren els centres que s'adheriren d'immediat durant el mes següent a la constitució de la CCEPC. Eren els següents: la Fundació Bosch i Cardellach, el Grup de Recerques de les Terres de Ponent, l'Institut d'Estudis Penedesencs, l'Institut d'Estudis Empordanesos, el Centre d'Estudis de Recerca Sindical, el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, la Fundació Arxiu Històric de la CONC, el Centre Municipal de Cultura de Cervera, l'Institut d'Estudis Andorrans, el Centre Recerca Estudis Avançats, el Centre d'Estudis del Pallars, el Centre d'Estudis Sanjustencs i l'Associació Cultural Alt Gaià. Encara en una altra còpia de l'acta de constitució, hi varen ser afegits dos centres més: el Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví i el Centre d'Estudis Alcoverencs⁵. Tots plegats són els quaranta-un centres que cal considerar fundadors. Amb tot, cal relativitzar molt la xifra i l'adhesió d'alguns centres. En l'assemblea celebrada a Manresa el 6 de març de 1993, es manifestava que dels quaranta-tres centres adherits a la CCEPC només vint-i-tres havien fet efectiva la domiciliació bancària per gestionar el cobrament dels rebuts. La realitat a l'hora de fer real l'adhesió amb el compromís de pagar una quota devia refredar la decisió més o menys compromesa d'alguns centres. Una llista ja molt més real dels centres adherits a la CCEPC és la que tenim corresponent al gener de 1995 estructurada per comarques i territoris.

<i>Comarca</i>	<i>Centre</i>	<i>Població</i>
Alt Camp	Centre d'Estudis Alcoverencs	Alcover
	Institut d'Estudis Vallencs	Valls
Anoia	Centre d'Estudis Comarcals Igualada	Igualada
Bages	Centre d'Estudis del Bages	Manresa
Baix Camp	Centre d'Estudis Riudomencs	Riudoms
Baix Llobregat	Centre d'Estudis Comarcals Baix Llobregat	Sant Feliu de Llobregat
	Centre d'Estudis Santjustencs	Sant Just Desvern
Barcelonès	Centre d'Estudis de l'Hospitalet	L'Hospitalet de Llobregat
	Centre d'Estudis Ignasi Iglésies	Barcelona
	Taller d'Història de Gràcia	Barcelona
Berguedà	Àmbit de Recerques del Berguedà	Berga
	Associació Cultural el Vilatà	Gironella

Conca de Barberà	Associació Cultural Alt Gaià	Santa Coloma de Queralt
	Centre d'Estudis de la Conca de Barberà	Montblanc
Garraf	Grup d'Estudis Sitgetans	Sitges
Garrotxa	Amics de Besalú i el seu Comtat	Besalú
Gironès	Institut d'Estudis Gironins	Girona
	Institut de Llengua i Cultura Catalanes	Girona
	Patronat Eiximenis	Girona
Montsià	Centre d'Estudis Seniens	La Sènia
	Centre d'Estudis d'Ulldecona	Ulldecona
Osona	Centre d'Estudis Socials d'Osona	Vic
	Grup de Recerca Folklòrica d'Osona	Folgueroles
	Patronat d'Estudis Osonencs	Vic
Penedès	Institut d'Estudis Penedesencs	Vilafranca del Penedès / Vilanova i la Geltrú / el Vendrell
Pla de l'Estany	Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles	Banyoles
Ribera d'Ebre	Centre d'Estudis Comarcals Ribera d'Ebre	Flix
Ripollès	Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès	Ripoll
Segarra	Centre Municipal de Cultura	Cervera
Segrià	Fundació Pública Institut Estudis Ilerdencs	Lleida
Selva	Centre d'Estudis Selvatans	Santa Coloma de Farners
Vallès Oriental	Centre d'Estudis i Debat Contrapunt	La Garriga
	Centre d'Estudis Molletans	Mollet del Vallès
	Centre d'Estudis Santfostencs	Sant Fost de Capcentelles
Vallès Occidental	Centre d'Estudis Històrics de Terrassa	Terrassa
	Fundació Bosch i Cardellach	Sabadell
	Grup d'Estudis Locals	Sant Cugat del Vallès
Illes Balears	Institut d'Estudis Baleàrics	Palma
	Institut d'Estudis Eivissencs	Eivissa
	Institut Menorquí d'Estudis	Maó

País Valencià	Associació Cultural Comissió Normalització Lingüística dels Ports	Morella
	Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta	Pedreguer
Andorra	Institut d'Estudis Andorrans	Andorra la Vella / Barcelona

En aquests dos anys i mig alguns centres havien fet marxa enrere i d'altres, en saber la constitució de la CCEPC, no van dubtar a adherir-s'hi.

Els estatuts, per l'àmbit territorial d'actuació –diferents comunitats autònomes–, es van haver de presentar al Ministeri d'Interior i van quedar inscrits el dia 24 de maig de 1993. Per aquest motiu, el dia 26 de juny se celebrava a Valls una assemblea general on s'aprovà la primera junta directiva, formada per: Mercè Renom (Centre d'Estudis del Baix Llobregat), presidenta; Joaquim Albareda (Centre d'Estudis Socials d'Osona), vicepresident primer; Llorenç Ferrer (Centre d'Estudis del Bages), vicepresident segon; Francesc Romero (Institut d'Estudis Ilerdencs), secretari; Josep Santesmases (Institut d'Estudis Vallencs), tresorer; Carles Ripollès (Associació Cultural Comissió de Normalització Lingüística dels Ports), Jesús Mestre (Centre d'Estudis Selvatans), Carme Segura (Taller d'Història de Gràcia) i Ramon Arnabat (Institut d'Estudis Penedesencs), vocals. El primer secretari tècnic va ser Lluís Ferran Toledano, al qual el succeïren Josep Casanovas i Francesc Viso.

Els objectius fundacionals de la CCEPC els podríem sintetitzar en els següents conceptes:

- Editar un butlletí d'informació general.
- Crear canals de comunicació entre els investigadors, estimular la relació entre els centres i les universitats, coordinar línies d'investigació...
- Organitzar un sistema de distribució de publicacions.
- Promoure la presència pública dels centres.
- Promoure iniciatives legislatives i/o administratives en benefici dels centres.

En la documentació inicial de la CCEPC⁶ podem comprovar com s'apunten algunes línies d'actuació d'acord amb les línies programàtiques. L'edició d'un butlletí n'és una, i va tenir diferents plasmacions: un primer i únic butlletí imprès amb el nom de «Butlletí» editat l'estiu de 1994, una quinzena de números del «Full Informatiu» autoeditats que segueixen la voluntat informativa en una concreció de molt més baix cost. A partir del desembre de 1997, l'edició de «Frontissa», butlletí de la CCEPC del qual sortiren tres números fins a l'abril-juliol de 1998 en format d'autoedició. Després d'un període sense aparició, es reprengué la publicació de «Frontissa» el juny de 2001 en edició d'impremta i en periodicitat semestral evolucionant des de les dotze pàgines fins a les vint-i-

quatre actuals. El gener de 2001 les noves tecnologies van permetre iniciar un nou servei informatiu a través del correu electrònic de notícies de la CCEPC de nom «Infocentres» que ha tingut la voluntat d'informar mensualment de les activitats dels centres. A hores d'ara és una edició conjunta de la CCEPC i l'Institut Ramon Muntaner.

L'altre tema que s'abordà inicialment fou el de la informació, distribució i venda de les publicacions del centres. Es concretà amb el projecte d'informació bibliogràfica comarcal promogut i gestionat per Nordest Distribucions de Figueres. Projecte que al cap d'un temps de funcionament resultà inviable. Va morir per manca de rendibilitat econòmica. Aquest és un tema que recurrentment s'ha plantejat com una demanda dels centres –a vegades amb un enfocament simplista com si fos de fàcil solució–, com una necessitat vital per vehicular les publicacions, sobretot pensant a facilitar l'adquisició de les publicacions més enllà del sistema de distribució que cada centre procura tenir en el seu territori. Tot ens fa pensar que ara estem a les portes de concretar una proposta viable, ben estructurada, amb uns serveis professionals al darrere que facin possible la compra de llibres dels centres d'estudis a través d'una llibreria virtual.

L'altra activitat que va prendre forma tot d'una varen ser els congressos, una de les concrecions més remarcables de la CCEPC que venia a posar fil a l'agulla a la voluntat d'incidir en la recerca, de posar en contacte investigadors, centres i universitats, i de promoure línies d'investigació. Un any després de la constitució de la CCEPC, es tenien ja ben estructurats els continguts del primer congrés «Moviments socials i dinàmiques associatives» que s'havia de celebrar a Lleida la tardor de 1994. El congrés es va dividir en quatre temàtiques distintes:

- L'organització del treball: confraries i oficis (segles XVI-XVIII)
- Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim (1714-1808)
- La guerra del Francès (1808-1814)
- La festa com a vehicle de sociabilitat (segles XIX-XX)

La bona participació i el bon funcionament va propiciar la continuïtat dels congressos fins a arribar al setè, celebrat a València l'octubre de 2008.

Per aquesta part ho deixarem aquí, tancant el període inicial de la CCEPC, clau per tot el que s'ha pogut concretar posteriorment.

L'encontre entre els centres d'estudis i l'administració catalana. La creació de l'Institut Ramon Muntaner

A finals de novembre de 2001, Josep Sebastià Cid, delegat de Cultura de la Generalitat de Catalunya a les Terres de l'Ebre i expresident del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, es posava en contacte amb la CCEPC per plantejar la creació d'una fundació encaminada a donar suport als centres d'estudis. Una proposta

que va sobtar perquè des de la CCEPC havia costat molt trobar col·laboracions estables i fluïdes amb la Generalitat. Durant tot l'any 2002 es va treballar intensament per lligar caps. Reunions amb representants de la Generalitat, en les quals intervingueren sobretot el mateix Josep Sebastià Cid i Joan Vidal i Gayolà, president del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (CPCPTC), reunions de junta, dues assemblees generals molt intenses, participades i debatudes. La proposta inicial era, doncs, crear una fundació amb la finalitat de donar suport a les tasques que desenvolupen els centres d'estudis de parla catalana. La fundació tindria el suport econòmic de la Generalitat de Catalunya. La xifra que inicialment se'ns va donar era d'un mínim de cinquanta milions de pessetes. El 25 de maig es va convocar la primera assemblea general extraordinària de la CCEPC per tractar exclusivament d'aquesta proposta, exposada pel mateix Josep S. Cid. La pregunta més formulada era: per què la Generalitat no dóna directament els recursos a la CCEPC, que ja fa deu anys que funciona i vol els mateixos objectius que la fundació? Cal dir que la proposició des del primer moment va venir amb l'ofertament que els continguts del nou organisme els havia d'aportar la CCEPC. Al meu entendre, les reticències reals –fins i tot algunes de no escrites, ni manifestades públicament– venien per quatre motius principals. Una era una certa desconfiança amb la Generalitat, per algunes tibantors que s'arrossegaven i per la manca d'una interlocució directa que obligava a un peregrinatge constant i amb pocs resultats de suport per diversos departaments. La segona era conseqüència d'una de les úniques condicions que se'ns posaven: la ubicació de la seu social a les Terres de l'Ebre, en un moment on el debat i la lluita contra el transvasament de l'Ebre previst en el Pla Hidrològic Nacional estava encesa. El temor era que no fos una contrapartida per apaivagar els ànims de la gent de l'Ebre. La tercera reticència venia donada per considerar que la creació d'una fundació ben dotada per donar suport als centres podia portar a l'afebliment o la desaparició de la CCEPC. I, finalment, hi havia una inquietud natural en el sentit que el finançament de la fundació no comportés la retallada del suport econòmic que els centres particularment podien rebre de la Generalitat. Però, a banda dels temors i les reticències, també es va tenir consciència que l'oportunitat era única. En aquesta primera assemblea es va acordar, per vint-i-nou vots a favor i quatre abstencions, continuar amb el projecte de la fundació, negociant els estatuts. Els centres van poder fer esmenes al text dels estatuts i en les negociacions que s'encadenaren entre la primera assemblea extraordinària, la següent, celebrada el 21 de setembre a Barcelona, i amb posterioritat s'aconseguien coses com ara la paritat de patrons del futur Institut Ramon Muntaner, set de nominats per la Generalitat i set per la CCEPC, i l'elecció de la direcció a partir d'una proposta presentada per la CCEPC. Amb una altra decisió adoptada internament per la CCEPC, es va ser considerar que

els patrons designats per la CCEPC havien de ser membres de la junta directiva o, en el cas que no ho fossin, havien d'assistir a les reunions de junta, per tal d'assegurar fer efectives i eficaces les propostes i els plantejaments d'actuació que la CCEPC volgués aportar a l'IRM. Es decidia això per evitar que al patronat de l'IRM es defensessin interessos exclusius i particulars de centres i no del col·lectiu.

Entre desembre de 2002 i gener de 2003 es va procedir a la selecció del director/directora entre els nou candidats presentats. Després d'una renúncia, el càrrec va ser ofert a M. Carme Jiménez, que continua exercint-lo amb una eficaç dedicació.

Les eleccions municipals del 25 de maig de 2003 van interposar-se en el procés constitutiu i van ajornar la fundació definitiva de l'Institut Ramon Muntaner (IRM), concretada el 3 de juliol de 2003.

Els primers patrons per part de la Generalitat foren: president, Josep Vidal i Gayolà (president del CPCPTC); vicepresident segon, Josep Sebastià Cid (Coordinador Territorial de Cultura de les Terres de l'Ebre); vocals, Jordi Rogé i Solé (director general de Política Lingüística), Josep Camps i Roca (assessor de la consellera d'Ensenyament), Mercè Gisbert i Cervera (vicerectora de la URV), Joan Vila i Valentí (president de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC), Ferran Bladé i Pujol (regidor de Móra la Nova). Per part de la CCEPC, foren: vicepresident segon, Josep Santesmases i Ollé (Centre d'Estudis del Gaià); secretari, Francesc Viso (secretari tècnic de la CCEPC); vocals, Carles Riba (Centre d'Estudis del Baix Llobregat), Narcís Figueras (Centre d'Estudis Selvatans), Xavier del Hoyo (Institut d'Estudis Baleàrics), Antoni Lluís Carrió (Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta) i Jordi Mercadé (Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada).

La seu social s'establí al Mas de la Coixa de Móra la Nova, edifici municipal, en un espai de la planta baixa. El mas, que havia estat rehabilitat pocs anys enrere i s'havia destinat a alberg, està situat al peu d'una rotonda de l'eix de l'Ebre, a la cruïlla amb la carretera Reus-Gandesa, abans de travessar el pont del riu. Se seguïen els criteris exposats en el moment de plantejar la creació de l'IRM per part de Josep S. Cid: posar-la a les Terres de l'Ebre, com a símbol de la centralitat territorial dels Països Catalans. Com a símbol o logotip de l'IRM s'adoptà la mata de jonc de Ramon Muntaner.

Les eleccions al Parlament de Catalunya de novembre de 2003 portaren un canvi de govern a la Generalitat de Catalunya i, per tant, també un canvi en els patrons nomenats per part seva. Ferran Bello substituïa Vidal i Gayolà; Antoni Sabaté, Josep S. Cid; Miquel Pueyo, Jordi Rogé, i Ramon Alberch, Antoni Gavaldà i Josefa Beltran ocupaven els càrrecs de Josep Camps, Mercè Gisbert i Ferran Bladé. De fet, en sis anys de vida l'IRM ha conviscut amb tres governs

de la Generalitat diferents i amb quatre consellers de Cultura. Les relacions entre les dues parts del patronat sempre han estat més que correctes i han possibilitat un treball focalitzat a l'objectiu de l'IRM, que és procurar el suport als centres d'estudis de moltes i distintes maneres.

El temps s'ha encarregat de desmuntar els temors que es tenien quan es va debatre la proposta inicial. El contacte permanent entre els centres d'estudis i l'administració catalana ha propiciat un coneixement i una valoració àmplia de tot el moviment de centres d'estudis. El bon funcionament de l'encontre ha conduït a oferir al Govern Balear la seva incorporació al patronat de l'IRM, cosa que d'entrada i a falta de concretar ha tingut bona recepció.

També aquesta història la deixarem aquí, en el temps inicial, com un moment molt important de cara als reptes del futur que des del món dels centres d'estudis es poden assolir.

El rellevant paper dels centres d'estudis en el món local

Tot això que hem dit fins ara ha estat possible a partir de múltiples realitats territorials creades i sostingudes precisament per dinamitzar, en els valors de la cultura i del patrimoni heretat, l'espai territorial que els centres d'estudis i entitats similars consideren que és el propi, l'espai local viscut amb estima i sovint amb un cert patiment, amb un ai al cor contra la ignorància, contra la depredació. Res d'aquests moments constitutius de la CCEPC i de l'IRM, importants per a tots plegats –per la cultura del país també–, hagués estat possible sense la proliferació de centres d'estudis, sense l'esclat que a partir de la transició es va afegir al pòsit acumulat en la difícil manifestació de la cultura catalana en la postguerra. Sense la continuada constitució de centres d'estudis, que s'ha produït al llarg del temps fins ara mateix. Sense la continuada activitat que generen els centres, els més antics, carregats amb el pes de la pròpia història i experiència, i els més jovecells, en l'ànim de trobar encaix en la societat local. L'exemple dels altres centres pot ajudar a constituir un centre nou, la coneixença de l'existència d'una federació de centres com és la CCEPC pot facilitar les coses, saber que serà possible trobar el suport de l'IRM pot animar, però sense una convicció profunda, sense una necessitat vital personal, sense una comunitat d'il·lusions i de projectes, sense la convicció cívica de compromís envers el propi espai de vida, res no seria possible, ni creació de centres, ni continuïtat, ni renovació quan toca.

Com es constitueix un centre d'estudis? Normalment es produeix per la confluència i el contacte entre persones, sovint procedents d'altres col·lectius o experiències, que en un moment donat s'animen a donar un pas més endavant en la voluntat d'aportar coneixement sobre el propi territori, de generar activitat

cultural. No només és necessari preveure unes disponibilitats humanes, basades gairebé sempre en el voluntarisme, que cobreixin la gestió del futur nou centre amb uns objectius fundacionals clars i concrets, sinó que cal comptar amb el finançament d'un pressupost i la disponibilitat d'uns espais per a les reunions i els actes a celebrar, siguin cedits, compartits o de propietat, cosa aquesta darrera poc usual.

En la vida d'una entitat, l'acció constitutiva només es produeix una vegada. No vol dir això que no hi hagi moments que no puguin ser tan difícils o transcendents com els del període fundacional. Per raons diverses: per dificultats econòmiques, per defalliment dels membres responsables, per impossibilitat de compaginar la vida personal amb la del centre, per manca de renovació generacional, per conflictes personals o polítics, etc. Es poden succeir períodes d'inactivitat perquè no hi ha ningú que vulgui estirar el carro, amb tot el compromís de dedicació que això comporta. Un dels motius de defalliment pot ser sentir-se sol en les responsabilitats d'uns afers col·lectius, no trobar ressò per compartir projectes, activitat i responsabilitat. Moments de tota mena. Però sempre hi ha raons per tornar a reprendre, per renovar, per tornar a trobar la il·lusió necessària que generi el compromís imprescindible envers la societat i el territori que el centre s'ha fet seus.

L'existència de la CCEPC i l'IRM, entre moltes coses, ha fet possible fer sumes, valorar el conjunt a partir de moltes i diverses realitats locals. Una suma d'un valor ingent, que no havia tingut la consideració deguda, potser pel cert menyspreu que s'atorgava a les coses locals, enfront sovint de la sobrevaloració de les succeïdes a la capital. Apreciacions que comencen a ser d'altres temps. Però la mateixa importància que pot tenir el conjunt cal refermar-la i considerar-la en cada particularitat local. Un centre d'estudis és summament important pel seu territori, pel seu municipi, per la seva comarca. Aquesta és una realitat indefugible que no es pot amagar per més mala voluntat que s'hi posi.

De centres d'estudis, n'hi ha de tota mena i condició. Per sort, no hi ha un model estàndard. El model es crea a partir de les necessitats, de les disponibilitats, de la suma de les prioritats i els coneixements personals, del lloc on està ubicat, de la capacitat d'estructuració territorial. També de l'adaptació de les experiències d'altres centres. I, evidentment, del finançament que es pugui aconseguir. Per tant, la potència d'un centre vindrà en funció de moltes coses, no ha d'anar lligada amb la importància demogràfica del territori propi. Els models particulars configuren el moviment dels centres d'estudis. De baix a dalt.

El voluntarisme és el motor dels centres. Aquesta ha estat l'essència del seu funcionament. Però ens hem de preguntar si sempre i en tot cas ha de ser així. Al meu entendre, els centres més dinàmics, més potents, els d'abast comarcal, haurien de tenir, si més no, un suport a la gestió del centre. Els comptes, les

trameses, l'atenció al correu electrònic, la difusió de les activitats, etc., haurien de ser coses gestionades des d'una dedicació –parcial o completa– remunerada. Aquest suport, quan es dona, proporciona una major capacitat imaginativa per tirar endavant projectes, alleugereix la feixuga tasca directiva i centra la il·lusió en les dinàmiques més creatives.

Els centres d'estudis fan una gran aportació al territori, no només en les dinàmiques associatives, en el foment de la sociabilitat, que ja són bones per si mateixes, sinó en l'aportació de coneixement. L'existència d'un pensament històric envers el passat, però també damunt del present, eleva la capacitat d'entendre l'espai viscut. La globalització es construeix, a vegades, damunt de la ignorància del món proper. De fet, massa sovint, ens la venen així, obvien la llengua i la cultura, i ens remetent a un univers de mal gust, construït a partir de la vulgaritat, de la irresponsabilitat i d'un consum sense fre. La mirada envers l'espai natural, erudita i preocupada, és una garantia per no malbaratar inconscientment o interessadament els valors que la natura ens ha regalat. L'existència o no d'un centre d'estudis en una població es nota i molt. Vol dir tenir o no la presència d'una activitat cultural que encadena continuïtats que no està subjecta a canvis bruscos com els que poden ocórrer en les polítiques culturals municipals. És una garantia de participació, de pluralitat enriquidora, de debat constructiu. Una plataforma disposada a acollir les voluntats que volen participar-hi sense renunciar a les maneres de ser i de pensar. És també un estímul al compromís cívic. Saber que no tot en la vida s'ha de fer cobrant. Les inversions que les administracions públiques hi puguin aportar tenen una rendibilitat molt gran, es multipliquen amb les aportacions voluntàries. En la vida, cobrant, fins i tot, es poden fer les coses malament, quan l'objectiu final és només justificar l'obtenció d'uns diners. Gratuïtament, des dels centres d'estudis és difícil que les coses no es vulguin fer bé, molt bé, perquè al capdavant el que està en joc, per exemple, és la qualitat de la recerca personal, la dignitat, la satisfacció que dona significat a la vida i aporta qualitat moral.

El paper de valorització, recuperació, estudi i divulgació del patrimoni històric, social, cultural i natural que han tingut els centres d'estudis ha estat clau per conscienciar la societat, per fer entendre que no es pot viure menyspreant i malbaratant els valors que hem heretat, que hem de preservar, millorar i extreure'n coneixement per interpretar el passat, entendre el present i planificar un futur més harmònic, menys depredador i més responsable. Però aquesta àrdua tasca tan necessària troba esculls, per no tenir el reconeixement i l'atenció pública que es mereix. Allò que públicament es valora i que es reconeix als mitjans penetra molt més endins en les consciències, esdevé motiu d'interès de la societat. No fer-ho i caure en el simplisme de les anècdotes que genera l'activitat humana, en la dependència del populisme de quatre personatges, en les diatribes que generen

i entomen els polítics, és una actitud irresponsable, si més no quan s'amaguen els valors qualitatius que la societat genera, per mor de no obtenir ressò mediàtic.

En els centres d'estudis es trenca el joc exclusiu del món de la cultura bastit només amb una relació de creació-consum, escriptor-lector, artista-espectador. S'introdueix el fet participatiu. Hom pot ser al mateix temps, creador, gestor, consumidor, participant, generador d'opinió. El fet de compartir és també important. El soci d'un centre esdevé una persona que suggereix, que participa, que col·labora, que esdevé protagonista, quan per les seves capacitats o apetències se li demana, quan s'ofereix per a projectes concrets. O si més no té l'actitud cívica de donar-hi suport.

L'aportació dels centres a un municipi, a una comarca, a un territori, és gran i beneficia tota la societat, els que directament participen en les seves activitats o llegeixen la seva producció editorial i els que no. Perquè tot l'esforç per edificar una societat més culta, cívica i responsable ens beneficia a tots. Les aportacions dels centres tenen també uns clars beneficiaris concrets: l'administració i el món educatiu. Per als primers, el coneixement que aporten els centres a través de les seves recerques nodreix de continguts el municipi, la comarca, i és d'una extraordinària utilitat per saber quins són els valors patrimonials que es guarden, per donar-ne informació veraç en la promoció del lloc. En el món de l'ensenyament, els beneficis són també grans quan en els continguts no es descuida la mirada cap a l'espai de vida. Quan, per exemple, en la secundària s'estimulen petits treballs de recerca envers el territori i la gent propera.

Per això i per moltes altres coses que podríem esmentar, els centres d'estudis mereixerien un reconeixement i un suport més gran del que a vegades tenen en la pròpia població o comarca. Suport moral, però també econòmic, que és una de les maneres de fer real el suport moral. Si en les administracions generalistes les ajudes són més uniformes, en base sovint de convocatòries o convenis, les realitats locals són molt diverses i algunes s'assemblen com el dia i la nit. Des d'un alcalde que diu: «Jo, el que mani el centre d'estudis», fins a un centre que et fa saber que s'ha fet un repartiment amb la mateixa quantitat per a totes les associacions d'un mateix lloc, sigui quina sigui la seva finalitat, tant si és una associació que té per objectiu proporcionar distracció exclusiva als seus socis, com si és el cas dels centres d'estudis, que reverteixen les seves aportacions a la societat. A vegades des dels centres d'estudis s'ha observat la lleugeresa en les despeses que algunes administracions han realitzat, fins i tot en esdeveniments culturals. A vegades l'exclamació ha estat: «No hi ha dret!» Sortosament, les administracions properes van adquirint consciència de la importància que tenen i que poden adquirir els centres d'estudis, sobretot quan troben reconeixement i suport per part dels seus representants.

La crisi d'ara és sobretot una crisi de valors ja que, en no tenir-los, s'ha generat un descontrol impulsat per l'avidesa de l'enriquiment fàcil i de la

depredació. Apostar per donar valors a la societat és estendre la mirada cap al futur. La vida té sentit, no per la capacitat de consum que haguem pogut generar, sinó per l'enriquiment de la nostra condició humana que haguem pogut assolir. Els centres d'estudis són una plataforma excel·lent per activar un futur en la confluència de patrimoni, coneixement, cultura, civisme i territori.

Felicitats i molts d'anys al Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca.

Josep Santesmasés i Ollé

President de la Coordinadora de

Centres d'Estudis de Parla Catalana

Vicepresident segon de l'Institut Ramon Muntaner.

¹ (1986). *Guia dels centres d'estudis de Catalunya*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. [Introducció de Josep M. Sans Travé].

² Recompte tancat el desembre de 1986.

³ Institució creada l'any 1985 a València en forma de consorci entre la Generalitat Valenciana i la Diputació de València i que fou dissolta l'any 1997 tot i les seves importants aportacions. La modernitat i l'enfocament dels temes valencians determinaren la seva desaparició una vegada el Partit Popular assolí el govern de la Generalitat.

⁴ La comissió gestora provisional estava formada al moment de la constitució de la CCEPC per representants dels centres següents: l'Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, l'Institut d'Estudis Penedesencs, el Centre d'Història Local de la Diputació de València, l'Institut d'Estudis Vallencs, l'Institut d'Estudis Gironins, l'Institut d'Estudis Ilerdencs, el Centre d'Estudis del Bages, el Centre d'Estudis Selvatans i el Centre d'Estudis Socials d'Osona. A partir de la creació de la CCEPC i fins a la constitució de la primera junta directiva, una vegada aprovats els estatuts, la comissió gestora va quedar constituïda per les següents persones i centres: Jesús Mestre, del Centre d'Estudis Selvatans; Mercè Renom, del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat; Manuel Cerdà i Agustí Colomines, del Centre d'Història Local de la Diputació de València; Josep Santesmasés i Antoni Gavaldà, de l'Institut d'Estudis Vallencs; Josep M. Gasset i Francesc Romero, de l'Institut d'Estudis Socials d'Osona, i Fina Terrasa, de l'Institut d'Estudis Balearics.

⁵ De fet, és la versió de l'acta fundacional publicada en el volum de les actes del Primer Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana (1994), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.

⁶ Per fer aquest article, he consultat la documentació que per haver estat membre de la comissió gestora i de la primera junta guardo al meu arxiu particular.